

Lasery i ...

ich wybrane zastosowania
w fizyce

Organizacja zajęć w 2024 r.

Wykład w tygodniach 1-10:

- obecność nieobowiązkowa,
- zaliczenie na podst. kolokwium pisemnego.

Laboratorium w tygodniach 2-14:

- podział na dwie grupy laboratoryjne pracujące w różnych tygodniach prowadzone przez: 1) Marek Izdebski, 2) Rafał Ledzion,
- obecność obowiązkowa w terminie właściwym dla grupy 1 albo 2 zgodnie z zapisem,
- wymagane zaliczenie wszystkich ćwiczeń z harmonogramu, na zaliczenie każdego ćwiczenia składa się: 1) udział w pomiarach, 2) zaliczenie raportu.
- ocena z lab. = 60% średniej z ocen z raportów + 40% anonimowa samoocena zespołu.

Ocena z modułu Technika cyfrowa:

- ocena z modułu = 50% oceny z kolokwium wykładowego + 50% oceny z laboratorium,
- obie oceny muszą być pozytywnie (≥ 3).

Materiały:

fizyka.p.lodz.pl Dla studentów → Fizyka Techniczna (I st.) → Lasery i ich wybrane zastosowania w fizyce

- skrypt do wykładu,
- instrukcje do ćwiczeń laboratoryjnych,
- karta warunków realizacji przedmiotu w roku ak. 2023/2024.

Lasery i ich wybrane zastosowania w fizyce

Zakres wykładu – planowane tematy:

1. Właściwości promieniowania laserowego.
2. Klasyfikacja laserów.
3. Fizyczne podstawy działania laserów.
4. Zasada działania i budowa wybranych laserów gazowych.
5. Płaska monochromatyczna fala świetlna w ośrodku izotropowym i anizotropowym.
6. Tensorowy opis właściwości optycznych jednorodnych ośrodków anizotropowych.
7. Transformacja stanu polaryzacji wiązki światła przez płasko-równoległą płytkę.
8. Zastosowanie światła laserowego do pomiarów wybranych właściwości optycznych monokryształów i cieczy.

Wstęp historyczny

Słowo laser jest akronimem od (ang.) *Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation*, czyli wzmocnienie światła poprzez wymuszoną emisję promieniowania.

Przełomowe wydarzenia:

- 1916 Albert Einstein opublikował wyprowadzenie prawa Plancka, w którym wprowadził współczynniki opisujące częstotliwości przejść pomiędzy stanami energetycznymi, w tym współczynnik emisji wymuszonej,
- 1954 pierwszy maser, czyli wzmacniacz mikrofal wykorzystujący inwersję obsadzeni w amoniaku (Charles H. Townes z zespołem),
- 1960 pierwszy laser, w którym ośrodkiem czynnym był rubin (Theodore Maiman),
- 1961 laser He-Ne, pierwszy laser o pracy ciągłej (A. Javan, W. Bennet i D. Harriott),
- 1962 pierwszy laser półprzewodnikowy (R. Hall, F.H. Dill, W.E. Howard),
- 1964 nagroda Nobla za prace nad podstawami budowy maserów i laserów dla Ch. H. Townes, N. G. Basow, A.M. Prochorow,
- 1985 pierwszy laser rentgenowski na zjonizowanym selenie (D. Matthews z zespołem),
- 1996 laser GaN, pierwszy półprzewodnikowy laser niebieski (S. Nakamura).

Temat 1. Właściwości promieniowania laserowego

Cechą charakterystyczną światła laserowego jest możliwość osiągnięcia wartości ekstremalnych jednocześnie przez:

- monochromatyczność,
- moc i gęstość mocy,
- mała rozbieżność wiązki,
- spójność przestrzenna i czasowa.

Inne źródła światła umożliwiają osiągnięcie wartości ekstremalnej wybranego parametru, ale nie wielu jednocześnie. Przykładowo wysokiej klasy monochromator przepuszcza tylko znikomą część mocy światła padającego.

1.1. Monochromatyczność

Dzięki wykorzystaniu rezonatora optycznego szerokość linii emisyjnej lasera jest znacznie węższa od szerokości linii emisji spontanicznej (poszerzenie jednorodne i niejednorodne).

Szerokość widmowa linii typowych laserów gazowych oraz na ciele stałym wynosi:

- od 1 MHz do 1 GHz,
- osiągnięto szerokość linii 1 Hz [1].

Dla porównania, częstotliwość promieniowania widzialnego jest rzędu 10^{15} Hz.

W wielu zastosowaniach widmo promieniowania laserowego można uznać za nieskończenie wąskie, to znaczy kształt linii widmowej lasera można przybliżyć deltą Diraca.

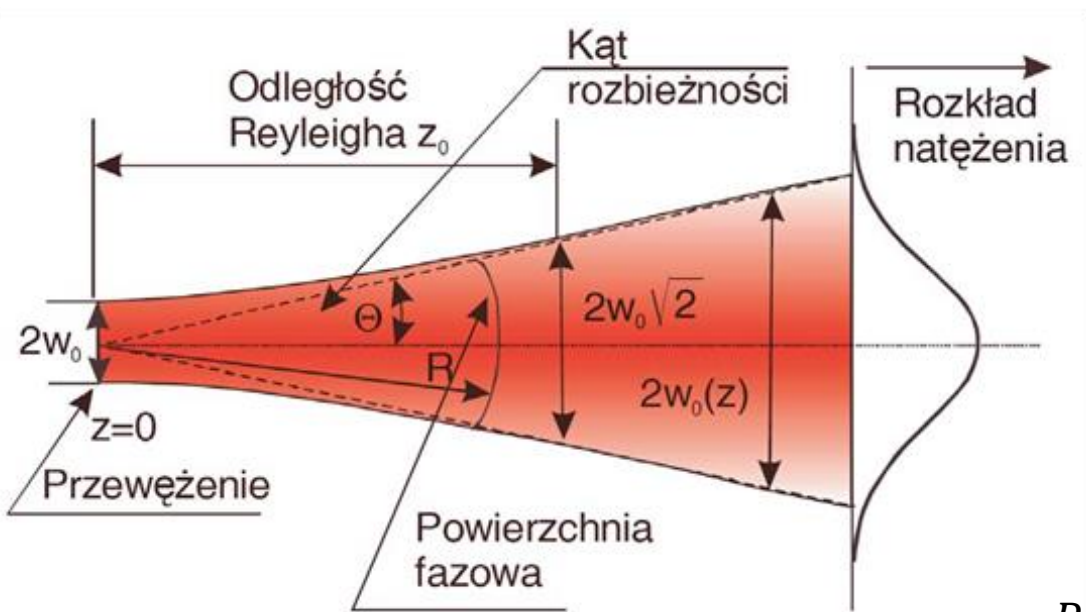
1.2. Moc i gęstość mocy

- Sprawność lasera zazwyczaj nie jest wysoka. Przykładowo w typowych laserach He-Ne moc wyjściowa nie przekracza 0,1% mocy zasilania.
- Ze względu na mały przekrój emitowanej wiązki, nawet laser o małej mocy 1 mW zapewnia gęstość mocy rzędu $10\,000\text{ W/m}^2$.
- Wiązkę światła laserowego można skupić przy użyciu soczewek do średnicy ograniczonej głównie przez dyfrakcję. Przykładowo dla lasera He-Ne o długości fali 632,8 nm można uzyskać w ognisku średnicę wiązki rzędu $1\ \mu\text{m}$.
- Lasery mogą generować promieniowanie o stabilnej amplitudzie, ale mogą także generować krótkie impulsy dużej mocy. Najkrótsze uzyskiwane impulsy są rzędu 250 attosekund ($1\ \text{as} = 10^{-18}\ \text{s}$) – nagroda Nobla w dziedzinie fizyki w 2023 roku przyznana Pierre'owi Agostiniemu, Ferencowi Krauszowi i Anne L'Huillier za eksperymentalne metody generacji attosekundowych impulsów światła do badania dynamiki elektronów w materii.
- Szczytowa moc wyjściowa lasera impulsowego jest znacznie większa niż moc lasera o pracy ciągłej – nawet w małych laserach uzyskuje się moce przekraczające 1 MW.

1.3. Kształt wiązki

Jeżeli laser wzbudza się w modzie podstawowym (mod TEM_{00}), to rozkład natężenia pola elektrycznego fali świetlnej emitowanej przez laser z dobrym przybliżeniem opisuje wiązka gaussowska [1,2]

$$E_0(x, y, z) = E_0(0,0,0) \frac{w_0}{w(z)} \exp\left(-\frac{x^2 + y^2}{w^2(z)}\right), \quad (1.1)$$

Rys. 1.1. Kształt wiązki gaussowskiej [1].

promień wiązki w odległości z

$$w^2(z) = w_0^2 \left[1 + \left(\frac{2z}{kw_0^2} \right)^2 \right],$$

gdzie k - liczba falowa, (1.2)

promień krzywizny frontu falowego

$$R(z) = z \left[1 + \left(\frac{kw_0^2}{2z} \right)^2 \right] = \frac{1}{z} (z^2 + z_0^2). \quad (1.3)$$

c.d. kształt wiązki

Z teorii dyfrakcji Fraunhoffera można przewidzieć rozbieżność kątową wiązki wynikającą z naturalnej dyfrakcji światła na otworze kołowym o średnicy $D = 2w_0$ (ośrodek czynny lub lustro o ograniczonej średnicy) [2]:

- rozbieżność kątowa Θ odpowiadająca pierwszemu pierścieniowi ciemnemu

$$\Theta[\text{rad}] = \frac{1,22\lambda}{D}, \quad (1.4)$$

- rozbieżność kątowa Θ odpowiadająca zmniejszeniu natężenia światła do połowy

$$\Theta[\text{rad}] = \frac{\lambda}{D}. \quad (1.5)$$

Przykładowo ze wzoru (1.5) otrzymujemy:

- $\Theta \approx 0,08 \cdot 10^{-3}$ rad dla lasera rubinowego, w którym $D = 10$ mm i $\lambda = 694,3$ nm,
- $\Theta \approx 0,8 \cdot 10^{-3}$ rad dla lasera He-Ne, w którym $D = 1$ mm i $\lambda = 632,8$ nm.

Ta wartość teoretyczna pozostaje w dobrej zgodności z wartościami katalogowymi, np. dla lasera Lasos LGK 7665 P, w którym $D = 1$ mm i $\lambda = 632,8$ nm, producent deklaruje $\Theta \leq 1$ mrad dla zmniejszenia natężenia światła e razy.

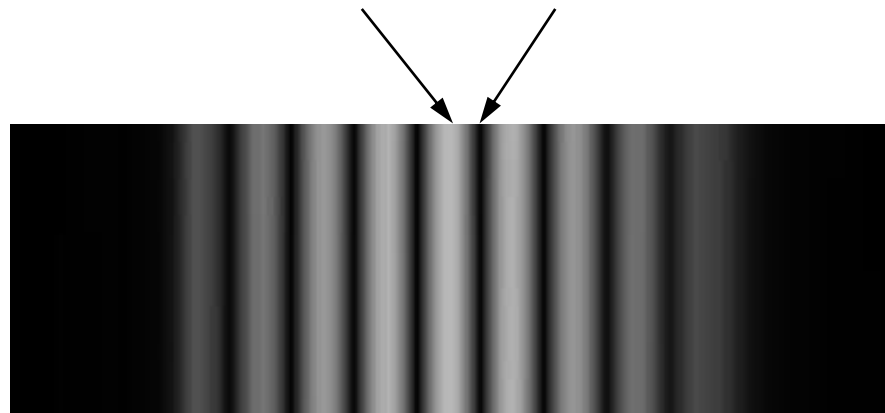
1.4. Spójność

Stabilne obrazy interferencyjne tworzą się tylko wtedy, gdy nakładające się wiązki są *spójne*. *Spójność* (koherencja) światła jest korelacją fazową występującą między polami promieniowania pochodzącymi ze źródeł, które znajdują się w różnych punktach przestrzeni i/lub różnym czasie. Rozciągnięte źródło światła jest koherentne, jeśli wszystkie jego punkty emitują promieniowanie o stałych różnicach faz względem siebie. Naturalne źródła światła nie są koherentne.

Jako kryterium ilościowego opisu ostrości obrazu interferencyjnego stosuje się widzialność prążków interferencyjnych [1,3,4]:

$$V = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}}, \quad (1.6)$$

maksymalne natężenie światła $I_{\max}$ $I_{\min}$ - minimalne natężenie światła.

c.d. spójność

Rozważmy superpozycję dwóch fal o tej samej częstotliwości i polaryzacji, które zostały wyemitowane z różnych punktów $\vec{r}_1$ i $\vec{r}_2$ i w różnych momentach t_1 i t_2 i nakładają się na siebie w punkcie $\vec{r}$ w chwili t

$$\vec{E}(\vec{r}, t) = \vec{E}(\vec{r}_1, t_1) + \vec{E}(\vec{r}_2, t_2), \quad (1.7)$$

gdzie np. dla fal idealnie spójnych

$$\vec{E}(\vec{r}_1, t_1) = E_{01} \exp[i(\omega t - \mathbf{k}\vec{r} + \varphi_1)], \quad (1.8)$$

$$\vec{E}(\vec{r}_2, t_2) = E_{02} \exp[i(\omega t - \mathbf{k}\vec{r} + \varphi_2)].$$

Dalsze rozważania dotyczą fal, które mogą być tylko częściowo spójne, tzn. nie muszą mieć dokładnie formy (1.8). Natężenie promieniowania jest określone przez średnią czasową kwadratu natężenia pola elektrycznego

$$I(\mathbf{r}, t) = \langle \vec{E}^*(\vec{r}, t) \vec{E}(\mathbf{r}, t) \rangle = \frac{1}{2T} \int_{t-T}^{t+T} \vec{E}^*(\vec{r}, t') \vec{E}(\mathbf{r}, t') dt', \quad (1.9)$$

gdzie $2T$ jest czasem uśredniania. Stąd dla superpozycji dwóch fal

$$\begin{aligned} I(\mathbf{r}, t) &= \langle [\vec{E}^*(\vec{r}_1, t_1) + \vec{E}^*(\vec{r}_2, t_2)] [\vec{E}(\vec{r}_1, t_1) + \vec{E}(\vec{r}_2, t_2)] \rangle = \\ &= I_1 + I_2 + 2 \operatorname{Re} \langle \vec{E}^*(\vec{r}_1, t_1) \vec{E}(\vec{r}_2, t_2) \rangle. \end{aligned} \quad (1.10)$$

c.d. spójność

$$\begin{aligned} I(\mathbf{r}, t) &= \langle [\vec{\mathbf{E}}^*(\vec{\mathbf{r}}_1, t_1) + \vec{\mathbf{E}}^*(\vec{\mathbf{r}}_2, t_2)] [\vec{\mathbf{E}}(\vec{\mathbf{r}}_1, t_1) + \vec{\mathbf{E}}(\vec{\mathbf{r}}_2, t_2)] \rangle = \\ &= I_1 + I_2 + 2 \operatorname{Re} \langle \vec{\mathbf{E}}^*(\vec{\mathbf{r}}_1, t_1) \vec{\mathbf{E}}(\vec{\mathbf{r}}_2, t_2) \rangle. \end{aligned} \quad (1.10)$$

Interferencję opisuje ostatni składnik sumy we wzorze (1.10). Załóżmy, że koherencja nie zmienia się w czasie, a zależy jedynie od różnicy $\tau = t_2 - t_1$.

Wówczas, *funkcję spójności* (korelacji), można wprowadzić jako [1,3]

$$\begin{aligned} \Gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, t_2 - t_1) &= \langle \vec{\mathbf{E}}^*(\vec{\mathbf{r}}_1, t_1) \vec{\mathbf{E}}(\vec{\mathbf{r}}_2, t_2) \rangle = \\ &= \frac{1}{2T} \int_{-T}^{+T} \vec{\mathbf{E}}^*(\vec{\mathbf{r}}_1, t_1) \vec{\mathbf{E}}(\vec{\mathbf{r}}_2, t_1 + \tau) dt_1. \end{aligned} \quad (1.11)$$

Aby wyeliminować zależność funkcji Γ od natężeń nakładających się fal, wprowadza się *unormowaną funkcję spójności*

$$\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, t_2 - t_1) = \frac{\Gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, t_2 - t_1)}{\sqrt{\Gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_1, 0)\Gamma(\vec{\mathbf{r}}_2, \vec{\mathbf{r}}_2, 0)}} = \frac{\Gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, t_2 - t_1)}{\sqrt{I_1 I_2}}, \quad (1.12)$$

której moduł przyjmuje wartości od 0 do 1 zależne tylko od stopnia spójności fal

$$I = I_1 + I_2 + 2\sqrt{I_1 I_2} \operatorname{Re}[\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)]. \quad (1.13)$$

c.d. spójność

$$I = I_1 + I_2 + 2\sqrt{I_1 I_2} \operatorname{Re}[\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)]. \quad (1.13)$$

Zespoloną funkcję $\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)$ można zawsze przedstawić w postaci

$$\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau) = |\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)| \exp(i\varphi). \quad (1.14)$$

Ze wzorów (1.13) i (1.14)

$$I = I_1 + I_2 + 2\sqrt{I_1 I_2} |\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)| \cos(\varphi). \quad (1.15)$$

Przesuwanie punktu nakładania fal odpowiada zmianom φ , zatem wartości graniczne

$$I_{\max}, I_{\min} = I_1 + I_2 \pm 2\sqrt{I_1 I_2} |\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)|. \quad (1.16)$$

Moduł funkcji (1.14) można zatem powiązać z widzialnością prążków

$$V = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}} = 2 \frac{\sqrt{I_1 I_2}}{I_1 + I_2} |\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)|, \quad (1.17)$$

a w przypadku fal o równych natężeniach $I_1 = I_2$

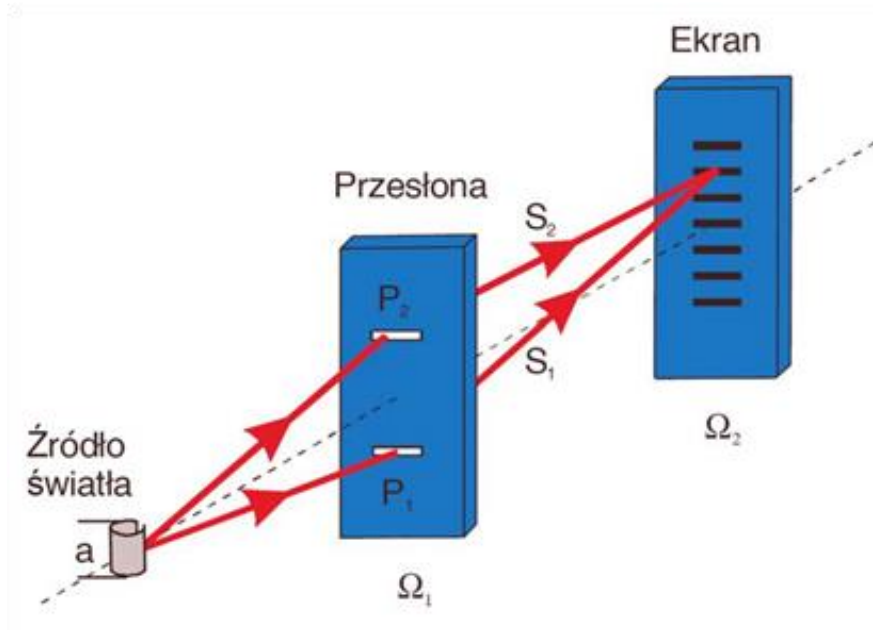
$$V = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}} = |\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)|. \quad (1.18)$$

Uwaga: podstawiając fale idealnie harmoniczne, jak w (1.8), otrzymany $|\gamma(\vec{\mathbf{r}}_1, \vec{\mathbf{r}}_2, \tau)|=1$.

Tradycyjnie rozróżnia się spójność przestrzenną i czasową, chociaż zazwyczaj mamy do czynienia z oboma typami równocześnie.

Spójność przestrzenna

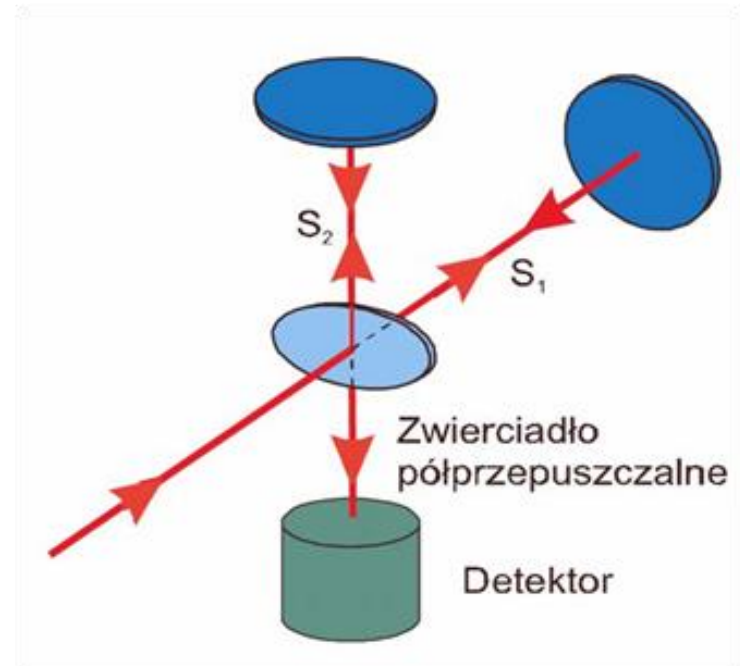
związana z koherencją pól $\vec{E}(\vec{r}_1, t)$ i $\vec{E}(\vec{r}_2, t)$, czyli wyemitowanych w tym samym czasie z różnych punktów, jak np. z dwóch małych otworów P_1 i P_2 w doświadczeniu Younga.

Rys. 1.2. Doświadczenie Younga [1].

Spójność czasowa

związana z koherencją pól $\vec{E}(\vec{r}, t_1)$, $\vec{E}(\vec{r}, t_2)$, czyli wyemitowanych w różnym czasie z jednego punktu, jak np. w interferometrze Michelsona.

Rys. 1.3. Interferometr Michelsona [1].

c.d. spójność

Rozważmy spójność światła, które jest prawie monochromatyczne, tzn. jego linia widmowa ma skończoną szerokość $\Delta\omega$. Obraz interferencyjny jest widzialny, jeśli różnice faz składowych z krańców linii widmowej są mniejsze od π . W przypadku granicznym

$$\Delta\omega \tau_{sp} = \pi, \quad (1.19)$$

gdzie τ_{sp} jest czasem spójności. W interferometrze Michelsona czas spójności odpowiada różnicy dróg Δs , przy których obraz interferencyjny przestaje być wyraźny

$$\Delta s = s_2 - s_1 = \tau_{sp} c. \quad (1.20)$$

Łącząc wzory (1.19) i (1.20) otrzymujemy

$$\Delta s = \frac{\pi c}{\Delta\omega} = \frac{c}{2\Delta\nu}. \quad (1.21)$$

Wniosek:

im węższa szerokość spektralna linii, tym dłuższy czas spójności i droga spójności.

Przykłady:

1. Dla lasera o szerokości linii $\Delta\nu = 1$ GHz otrzymujemy $\Delta s = 1,5$ m,
2. Dla naturalnej fluorescencji rubinu o długości fali 694,3 nm szerokość widma wynosi 0,4 mm [2], co odpowiada $\Delta\nu = 2,5 \cdot 10^{12}$ Hz, i otrzymujemy $\Delta s = 0,0006$ m.

Literatura do tematu 1

- [1] B. Ziętek, Lasery, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009.
- [2] F. Kaczmarek, „Wstęp do fizyki laserów”, wydanie 2, PWN, Warszawa 1986.
- [3] K. Shimoda, „Wstęp do fizyki laserów”, PWN, Warszawa 1993.
- [4] H. Klejman, „Lasery”, wydanie 2, PWN, Warszawa 1979.